

Araştırma Makalesi / Research Article

Çocuk Kitaplarında Engelliler ve Sorunlarının İncelenmesi¹

Investigation of the Children with Disabilities and Their Problems in Children's Books

Merve EKİCİ² - İhsan Seyit ERTEM³

<u>Gönderim Tarihi</u>	<u>Revizyon Tarihi</u>	<u>Kabul Tarihi</u>
<u>17.07.2019</u>	<u>01.10.2019</u>	<u>16.10.2019</u>

Önerilen Atıf / Suggested Citation:

Ekici, M. & Ertem, İ.S., 2019, Çocuk Kitaplarında Engelliler ve Sorunlarının İncelenmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 250-264.

Öz

Bu çalışmada, ilkököl düzeyi çocuk kitaplarında yer verilen engellilerin; engel türleri, günlük hayatta karşılaştıkları sorunlar, sorun çözme biçimleri, çocuk kitaplarının içerik özellikleri kapsamında nasıl temsil edildiğini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Araştırmanın çalışma materyalini, kitaphevlerinin ve dijital ortamların taranması sonucu, engelli karakteri yapısında bulunduran, ilkököl düzeyine hitap eden 26 çocuk kitabı oluşturmaktadır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesiyle toplanan veriler betimsel analiz tekniğiyle analiz edilmiştir. Seçilen çocuk kitapları uzman görüşleri doğrultusunda geliştirilen kitap inceleme formu ile ayrıntılı olarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda, çocuk kitaplarında en sık rastlanan engel türünün ortopedik yetersizlik ve süregen hastalık olduğu görülmüştür. Engelli karakterlerin en sık karşılaştıkları sorunlar arasında muhtaç olma, ulaşım ve iletişim sorunları yer almaktadır. Engelli karakterlerin içsel motivasyonları ve kendini kabul etmeleri, morallerinin yüksek olması sorunları daha kolay çözmelerini desteklemektedir. Çoğunlukla dilin olumsuz kullanımı, toplum tarafından kabul edilebilecek karakterlere yer verilmesi, engelli karakterlere ait umut duygusu, olumlu aile ilişkileri, olayın mutlu sonlandırılması araştırmanın içerik özellikleriyle ilgili dikkat çeken sonuçlarındandır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, çocuk kitapları, engelli, engelli sorunları.

Abstract

This study aims to find out how children with disabilities in elementary school level children's books are represented within the scope of types of disabilities, problems they face in their everyday life, their problem-solving styles, content features of children's book. Research material of the study consists of 26 children's book containing children with disabilities, which address to elementary school level children as a result of scanning both bookstores and digital media. In this research, data collected through document analysis from qualitative research methods were analyzed with descriptive analysis technique. Selected children's books were examined in detail with book review form developed in accordance with expert's opinions. At the end of the research, it was observed that orthopedic insufficiency and clinic illness were the most common types of disabilities in children's books. Problems faced by the disabled characters are problems of being in need, transportation and communication problems. Intrinsic motivations and self-acceptance of disabled characters, and their high morale support their problems to be solved more easily. Negative use of language, presence of characters that can be accepted by society, sense of hope for disabled characters, positive family relations, happy ending of story are remarkable results regarding content of research.

Keywords: Children's literature, children's book, disabled, problems of disabled children.

¹ Bu araştırma birinci yazarın Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sınıf Eğitimi Bilim Dalında Doç. Dr. İhsan Seyit ERTEM danışmanlığında hazırladığı Çocuk Kitaplarında Engelliler ve Sorunlarının İncelenmesi başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

² Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, e-posta:mervedagli19@gail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4223-8274>.

³ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: iertem@gazi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1583-5591>.

1. GİRİŞ

TÜİK verilerine göre Türkiye’de önemli sayıda engelli birey yaşamaktadır. Görme, duyma, konuşma (konuşma bozukluğu, tutukluk, kekemelik gibi nedenlerden dolayı), yürüme, merdiven çıkma veya inme, bir şey taşıma veya tutma ve yaşlılarına göre geç öğrenme, basit dört işlem yapma, hatırlama veya dikkatini toplama fonksiyonlarından en az birinde çok zorlandığını veya hiç yapamadığını ifade eden birey sayısı toplamı 4.882.841’dir. Görme duyusunda zorluk yaşadığını ifade edenlerin (lens ya da gözlük kullanmalarına rağmen sorun yaşayanlar dahil) oranı %1,4’tür. İşitme duyusunda zorluk çekenlerin (işitmeyle ilgili cihaz kullandıkları halde sorun yaşayanlar dahil) oranı toplam nüfusun %1,1’dir. 3 ve 3 yaş üstü kişilerin %0,7’si konuşmada; %3,3’ü fiziksel aktivitelerde, %2’si öğrenme gibi zihinsel süreçlerde, %4,1’i güç gerektiren işleri yapmada zorlandıklarını dile getirmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2010).

Engelli bireylerin eğitime katılımları için sistemin kapsamlı bir şekilde güncellenmesi ve genişletilmesi, buna ek olarak da engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu farklı yöntem ve materyallere erişimleri önemlidir. Eğitimcilerin ve öğreticilerin farklı engellilik türlerine yönelik materyal geliştirme konusunda tecrübe kazanmaları, eğitim ortamlarının ve kurumlarının evrenselliği benimseyerek herkes için erişilebilir kılınması, müfredatın hak temelli bir modelde hazırlanması ve ulaşılabilir şekillerde paylaşımına açılması temel ihtiyaçlardandır. Bireylerin mevcut sisteme uyumlu hale getirilmesi yerine sistemin kapsayıcı ve tüm bireylerin eşit yararlanabileceği bir hale dönüştürülmesi temel edinilmedikçe engelli bireylerin toplumun bir parçası olması mümkün olmayacaktır (Ekici, 2019).

Engellilik; yaratılıştan ya da sonradan rastgele bir sebeple fiziksel, zihinsel, toplumsal ve duysal istidatlarını farklı ölçülerde kaybedilmesi sebebiyle sosyal yaşama adapte olma ve temel gereksinimlerini karşılamada yetersiz olan; korunma, destek, iyileştirme, danışmanlık görevlerine gereksinimi olan kişi olarak tanımlanabilir (MÜSİAD, 2011). Engellilik kavramı; yetersizlik sebebiyle kişinin yaş, cinslik ve sosyo-kültürel sebeplerden kaynaklanan toplumsal rolünün gereklerini gerçekleştirememesi problemini ifade etmektedir (Özgökçeler, 2012).

Çocuk kitapları, özel gereksinimi anlama noktasında eğitimciler için çok yararlı bir araçtır (Cuddigan ve Hanson’dan aktaran Kaymaz, 2017). Diğer araştırmacılar da engelliliği konu alan çocuk kitaplarının engelli bireylere karşı olumlu tutum geliştirme konusunda yardımcı olduğunu belirtmektedir. Gönen, Dursun, Topçu Bilir, Tarman ve Nur (2015) engelliliği tüm

gerçekliğiyle ve doğru olarak aktaran, çocukların engeli ve engelli bireyi anlamasını sağlayan, engelli kişilere karşı saygı duymalarına destek olacak resimli öyküler olduğunu ifade etmiştir. Ekici (2017) önceki yıllarda 3.sınıf öğrencileriyle yapmış olduğu, engelli bireylere karşı tutumlarının değişimini konu alan araştırmasında, çocuk kitapları okutulmuş ve sonrasında öğrencilerin tutumlarındaki olumlu değişim kaydedilmiştir. Bu kitapları okuyan çocuklar engelli akranları ya da toplumda karşılaştıkları diğer engelli bireylere karşı daha duyarlı, yardımsever, anlayışlı ve olumlu duygulara sahip davranışlar sergilemişlerdir. Kitaplardaki karakterleri içselleştirip engelli bireylerin duygu dünyalarını anlamaya başladıklarını ifade etmişlerdir. Altieri, Litvack, Ritchie ve Shore'dan aktaran Kaymaz (2017) da özel gereksinimli kişilere karşı sergilenen olumsuz tutumların çoğunun temelinde bu olumsuz davranışları sergileyen kişilerin özel gereksinim ile tanışıklığının olmaması yatmaktadır.

Çocuk kitaplarında engelli kavramına çoğunlukla olumsuz ifadelerle yer verilmektedir. Bu olumsuz ifadelerin engelli bireylere karşı olumlu tavır, tutum, düşünce ve davranışlara dönüştürülebilmesi için çocuk kitaplarında ele alınan engelli kavramına daha çok önem verilmeli ve özenli davranılmalıdır. Engellileri toplumun merkezine koyan, onları toplumun bir parçası olarak gören ve onları birey olarak kabul eden düşüncelerin ürünü olan kitaplar bu alanda oluşmuş mevcut durumu iyileştirme adına önyargıları, kalıp tutumları yıkma konusunda yardımcı olabilir (Ekici, 2019).

Çocuk kitapları çocukların zihninde çeşitli karakterleri canlandırır. Karakterlerden ve onların ilişkilerinden esinlenerek, çocukların çevrelerine, doğaya ve hayata ilişkin deneyim alanı oluşturmalarına yardımcı olur (Sever'den aktaran Kıran, 2008). Kitaplarda farklı karakterlere rastlayan çocuk, karakterlerden etkilenir ve farklı hayatlarla ilgili bilgi edinme süreçlerine girer. Bu süreç sonunda iyi-kötü ayrımını yapabilir hale gelir. Bu nedenle çocuk kitaplarında aktarılan toplumsal gerçekler çocukların hayata farklı bir açıdan bakabilmeleri için son derece önemlidir (Kıran, 2008: 28).

Çocuklara engellilik hoşgörüsünü aşılamanın, bunu kitlelere yaymanın en kısa yollarından birinin kitaplar olduğu söylenebilir. Bu nedenle engelli bireyleri anlatan çocuk kitapları bu araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmada engelli karakterleri konu alan çocuk kitaplarında ne tür engellere yer verildiği, günlük hayatta karşılaştıkları sorunlar ve sorun çözme şekilleri, engelli birey kavramının nasıl ele alındığı ve engelli karakterler içerik açısından değerlendirme kriterlerine göre incelenmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı 2010- 2019 yılları arasında yayımlanan çocuk kitaplarında yer alan engellilik konusunu incelemek ve sorunlarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. Engelli bireyleri konu alan çocuk kitaplarında ne tür engeller yer almaktadır?
2. Engelli bireyleri konu alan çocuk kitaplarındaki karakterlerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
3. Engelli bireyleri konu alan çocuk kitaplarındaki karakterler günlük hayatta karşılaştıkları sorunları nasıl aşıyorlar?

1.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Bu araştırma 2010-2019 yılları arasında yayımlanmış engelli bireyleri konu alan 26 çocuk kitabı ile sınırlıdır.
2. Araştırmada ele alınan kitaplar, ilköğretim düzeyi çocuk kitaplarıyla sınırlıdır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Engelli bireyleri konu alan bu çalışmada veriler doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bilgiler ise betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Nitel araştırmada doğrudan gözlem ve görüşmenin mümkün olmadığı şartlarda veya hedeflenen araştırmanın anlam ve değer bakımından onaylanabilirliğini artırmak amacıyla görüşme ve gözlemin yanında, üzerinde çalışılan araştırma konusuyla ilgili yazılı, görsel araç-gereç ve malzemeler de araştırmaya eklenebilir. Doküman incelemesi göstermektedir ki; nitel yöntemlerin tercih edildiği durumlarda ekstra veri kaynağı olarak fayda sağlayabileceği gibi yalnız bir araştırma yöntemi olarak da kullanılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2004). Betimsel analiz yöntemi; analiz için gereken çerçevenin oluşturulması, çerçeveye uygun olarak verilerin işlenmesi, elde edilen bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması basamaklarından oluşmaktadır (Kerpiç, 2011).

2.2. Çalışma Materyalleri

Bu araştırmanın yapılması için gerekli olan veriler, çalışmanın içeriğine uygun olarak engellilik konulu ilköğretim düzeyinde toplam 26 çocuk kitabından elde edilmiştir. Çocuk kitaplarının seçiminde alanında uzman kişilerden, akademisyenlerden ve öğretmenlerden uzman görüşü alınmıştır. Alanında uzman kişiler ve öğretmenlerden gelen bilgilerle birlikte, araştırmacı tarafından İzmir ve Ankara'da ulaşılabilen sahaflar ve kitabeveleri incelenmiş, kitaplar temin

edilmiştir. Ulaşılan yaklaşık 70 kitap sahaf, yayınevi, online kitap satış sitelerinden alınmıştır. Bu kitaplar araştırmacı tarafından okunmuş ve incelenmiş, gereken ölçütleri (tema ve yaş uygunluğu) taşımayan kitaplar elenmiş, kitap sayısı 26'ya düşürülmüştür.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmanın doküman incelemesi yoluyla toplanan verileri betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Betimsel analiz yöntemiyle toplanan veriler daha önceden tespit edilen temalara göre kısaca özetlenir ve yorumlanır. Araştırma sorularının işaret ettiği temalara göre veriler bir araya getirilebileceği gibi görüşme ve gözlem süreçlerinde yer alan boyutlar ya da eleştiriler dikkate alınarak da sunulabilir. Betimsel analiz yönteminde bulgular sınıflandırılmış ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya aktarılır, doğrudan alıntılara genellikle yer verilir. Bu maksatla toplanan veriler, mantıksal bir çerçeve içinde ve karmaşık olmayan bir şekilde betimlenir. Bu betimlemeler açıklanır, sebep-sonuç ilişkileri detaylandırılır ve birtakım sonuçlara varılır (Yıldırım & Şimşek, 2004).

Temur tarafından 2018 yılında geliştirilen “Kitap Analiz Formu”, alan uzmanı akademisyenlerin görüşleri alınarak bu çalışma doğrultusunda uyarlanmıştır. Kitap Analiz Formunda bulunan bilgiler araştırmanın alt amaçları ile ilişkilendirilerek ifade edilmiş, yorumlanmış ve kitaplarla ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur.

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde incelemeye dahil edilen çocuk kitaplarındaki engelli karakterlerin engel türlerine ilişkin bulgular, günlük aktivitelerine ilişkin bulgular, günlük hayatta karşılaştıkları sorunları nasıl aştıklarına dair bulgulara yer verilmiştir. İncelenen çocuk kitaplarından cümleler aktararak birtakım bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ulaşılan bulgular alt başlıklar halinde yorumlanıp değerlendirilmiştir.

3.1. Araştırmanın Birinci Sorusuna İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında engelli karakterleri konu alan çocuk kitaplarında ne tür engellerin yer aldığına dair bulgulara yer verilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2006)'ne göre engelli bireyleri zihinsel yetersizliği olan, görme yetersizliği olan, işitme yetersizliği olan, ortopedik yetersizliği olan, serabral palsili, dil ve konuşma güçlüğü olan, özel öğrenme güçlüğü olan, duygusal ve davranış bozukluğu olan, süregen hastalığı olan, otizmi, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan, birden fazla yetersizliği olan ve üstün yeteneklere sahip bireyler olarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmalar göz önünde bulundurularak kitaplardaki engel türleri ortaya konmuştur.

Araştırmada incelenen, engelli karakterleri konu alan 26 çocuk kitabından 12 tanesinde tek bir engel türüne yer verilmiş iken; 14 tanesinde birden çok engel türüne rastlanmıştır. Engel türlerini doğuştan var olan ve sonradan ortaya çıkan engel olmak üzere ikiye ayırdığımızda incelenen kitaplardan 11 tanesinde engelin sonradan bir kaza ya da hastalık sonucu ortaya çıktığı; 11 kitapta engelin doğuştan var olduğu, 4 kitapta ise engelin hem doğuştan hem de sonradan ortaya çıktığı belirlenmiştir. İncelenen kitaplarda, engel türlerine göre 11 tane duygusal ve davranış bozukluğu, 14 tane ortopedik yetersizlik, 14 tane süreğen hastalık, 7 tane görme yetersizliği, 2 tane işitme yetersizliği, 3 otizmli, 2 tane birden fazla rahatsızlığı olan, 3 tane zihinsel yetersizlik, 1 tane de dil ve konuşma bozukluğu yaşayan karakter/karakterler tespit edilmiştir.

Kitaplarda en çok rastlanan engel türleri ortopedik yetersizlik ve süreğen hastalıktır. Bu engellerden sonra en sık karşılaşılan engel türü ise; duygusal ve davranış bozukluğu ile görme yetersizliğidir. İşitme yetersizliği, dil ve konuşma bozukluğu, zihinsel yetersizlik, birden çok rahatsızlığı olan ve otizm gibi engel türlerine yeteri kadar yer verilmediği görülmüştür. Ancak serabral palsi, özel öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği ve hiperaktivite, üstün yetenekli engel türlerine incelenen kitaplarda hiç rastlanmamıştır.

Özellikle son yıllarda yaşanan gelişmelere bağlı olarak dikkat eksikliği ve hiperaktivite, özel öğrenme güçlüğü tanılarının ciddi bir şekilde arttığı bilinmesine rağmen bu tür engellerin kitaplarda yer almaması pek çok açıdan eksiklik yaratmaktadır. Eğitimcilerin özellikle bu alanda duyarlı olması gerekmektedir.

Çocuk okuyucuların farklı engel türlerini içeren kitaplara ulaşmaları; onların toplumda yer alan çok sayıda engel ve engelli bireyle ilgili bilgi sahibi olmalarını, empati kurmalarını, farkındalık oluşturmalarını ve engelli karakterlerle ikili ilişkilerde olumlu tutum ve davranışları geliştirmelerini sağlayacaktır.

3.2. Araştırmanın İkinci Sorusuna İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında incelenen çocuk kitaplarında yer alan engelli karakterlerin günlük yaşamda karşılaştıkları sorunların neler olduğuna ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çocuk kitaplarından elde edilmiş bilgiler doğrultusunda engelli karakterlerin çoğunlukla karşılaştıkları sorunların, ulaşım sorunu, kabul görmeme, muhtaç olma, yaşam alanını algılayamama, iletişim sorunu, uyumsuzluk, eğitim ortamından mahrumiyet, algılayamama, soyutlanma, acınma, utanma, anlaşmazlık, sosyalleşememe, ayırt edememe olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Engelli Karakterlerin Günlük Hayatta En Sık Karşılaştığı Sorunlar

Sorunlar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Ulaşım sorunu	5	7
Kabul görmeme	5	7
Muhtaç olma	4	6
Yaşam alanını algılayamama	4	6

Engelli karakterlerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunların fazla olduğu ve çeşitlilik gösterdiği anlaşılmış, tabloda ise en sık karşılaşılan sorunlara, yaklaşık olarak yüzde değerlerine yer verilmiştir. Tablodan yola çıkılarak engelli karakterlerin günlük hayatta en sık ulaşım ve kabul görmeme sorunu yaşadıkları görülmüştür. Bu sorunların bir diğeri ise muhtaç olma sorunudur. İncelenen kitaplarda bu durumun engelli karakterleri bir başka kişi ya da varlığa bağımlı hale getirdiği belirlenmiştir. Engelli karakterlerin iş görebilme, bir grup ya da sosyal çevre içinde kendi başına bir birey olarak davranabilme becerilerinde aileleri, yakın akrabaları ve arkadaş çevrelerinin destek olduğu çıkarımına ulaşılmıştır. Tabloda yer verilen 4 sorunun toplam sorunların %26'sını oluşturduğu düşünüldüğünde bu sorunların pek çok engelli bireyin hayatında güçlüğe neden olduğu söylenebilir. Engelli bireylerin sorunları, zincirin halkaları gibi birbirine bağlı ve birbirini etkileyen; bir sorunun nedeninin diğeri sorunun sonucu olduğu çok yönlü bir döngüdür.

Eğitim ortamından mahrum olma durumunun dolaylı olarak pek çok sorunu tetikleyerek engelli karakterin hayatında; sosyalleşememe, kabul görmeme, dışlanma, soyutlanma, utanma, kendi dünyasına hapsolme gibi sorunlara neden olduğu görülmektedir. Sonradan bir engele sahip olan karakterin eski yaşantısını bir kenara bırakarak mevcut durum ile yaşamına devam edebilme sürecinde; yaşadığı adapte olma sorunu, en başta karakterin kendisi ve ailesi için çok ciddi ve zorlu bir sürecin yaşanmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır.

3.3. Araştırmanın Üçüncü Sorusuna İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Çocuk kitaplarında yer alan engelli karakterlerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunları nasıl aştıklarına dair bulgular bu başlık altında aktarılmıştır.

Engelli karakterlerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunları sırasıyla uzman desteğiyle, aile desteğiyle, arkadaş desteğiyle, içsel motivasyonu ve araç-gereç desteğiyle, tıbbi operasyon, tıbbi yardım ile çözdükleri ortaya konmuştur. Sorunları çözerken bunların dışında toplumsal farkındalık, materyal desteği, eş desteği, gözlem, devlet düzenlemeleri, kendini dış dünyadan

soyutlama, çevre düzenlemesi, evde eğitim, bireysel çaba, tedbir, düzene koyma, farklı organların desteği, farklı bir eğitim kurumu desteği ile de çözdükleri görülmüştür.

Tablo 2. Engelli Karakterlerin Günlük Hayattaki Sorunları En Sık Çözme Şekilleri

Sorun Çözme Şekilleri	Frekans (f)	Yüzde (%)
Uzman desteği	14	22
Aile desteği	8	12
Arkadaş desteği	8	12
İçsel motivasyon	5	8
Araç- gereç desteği	5	8
Tıbbi operasyon	4	6

Engelli karakterlerin günlük hayatta karşılaştıkları sorun çözme şekillerinin fazla olduğu ve çeşitlilik gösterdiği anlaşılmış, tabloda ise en sık karşılaşılan sorun çözme şekillerine ve yaklaşık olarak yüzde değerlerine yer verilmiştir. Yukarıdaki tablodan engelli karakterlerin kullandıkları en sık sorun çözme şekillerinin toplam sorun çözme şekilleri içinde %68’lik bir yere sahip olduğu görülmüştür.

Engelli karakterlerin sorunlarını en çok uzman desteğiyle çözdükleri anlaşılmış olup bu alanda yetişmiş yeterli personel varlığının, herhangi bir engel ile hayatını sürdürmek zorunda olan birey için son derece önemli olduğu çıkarımına ulaşılmıştır. Engelli karakterlerin sorunlarını çözerken başvurduğu aile ve arkadaş desteğinin önemli bir gerçeklik olduğu ortaya çıkmıştır. Engelli bireye karşı en çok sabır ve anlayış gerektiği bunun da kan bağı olan kişiler tarafından gösterildiği, duygusal açıdan yaklaşımın yine aile bireyleri tarafından ortaya konduğu tespit edilmiştir. Eğitim ortamında ise bu olumlu tutum ve davranışları üstlenen arkadaş çevresi olmuştur. Profesyonel desteğin yanında bireyin kendisinin ve yakın çevresinin sorunları çözmeye oldukça etkili olduğu görülmektedir. Tıbbın ve uzman kişilerin yardımları diğer çözümleri de içine alarak her açıdan iyileşmeyi sağlamada önemli bir etkidir.

Kitaplarda, incelenen engelli karakterlerin içsel motivasyonu, kendini kabul etmesi ve moralini yüksek tutması da başarılar kazanmasına fırsat vermiştir. Son yıllarda teknolojiye yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin olumlu yansımaları engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştırabilecek, onları toplumla birleştirici araç-gereçlerin üretilmesini sağlamış ve bu bireylere adapte edilmesine imkân vermiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1. Araştırmanın Birinci Sorusuna İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmanın ilk sorusu “Çocuk kitaplarında ne tür engeller yer almaktadır?” şeklinde belirlenmiştir. İncelenen kitaplarda tek bir engel türüne yer vermiş kitaplara da rastlanmış iken, birden fazla engele yer verilmiş kitaplar da belirlenmiştir. Bu soruya yönelik olarak tüm kitaplardaki engel türlerine ilişkin ortaya çıkan sonuçlar: Kitaplarda 11 tane duygusal ve davranış bozukluğu, 14 tane ortopedik yetersizlik, 14 tane süreğen hastalık, 7 tane görme yetersizliği, 2 tane işitme yetersizliği, 3 otizmli, 2 tane birden fazla rahatsızlığı olan, 3 tane zihinsel yetersizlik, 1 tane de dil ve konuşma bozukluğu türlerine rastlanmıştır.

Kitaplarda en çok rastlanan engel türleri ortopedik yetersizlik ve süreğen hastalıktır. Bu engellerden sonra en sık karşılaşılan engel türü ise; duygusal ve davranış bozukluğu ile görme yetersizliğidir. İşitme yetersizliği, dil ve konuşma bozukluğu, zihinsel yetersizlik, birden çok rahatsızlığı olan ve otizm gibi engel türlerine yeteri kadar rastlanmamıştır. Ancak serabral palsi, özel öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği ve hiperaktivite, üstün yetenekli engel türlerine ise hiç rastlanmamıştır.

Kaymaz (2017: 62) yapmış olduğu araştırmasında, 3-8 yaş grubuna hitap eden ve özel gereksinimliliği konu alan kitapları incelemiş ve benzer sonuçlara ulaşmıştır. Özel gereksinimliliği konu alan çocuk kitaplarında karakterlerin sıklıkla uyum bozukluğu, duygu ve davranış sorunları kategorisinde yer aldığı, en az özel gereksinim kategorisinin ise obsesif kompulsif bozukluk, zihinsel yetersizlik, işitme yetersizliği ve iletişim dil ve konuşma bozuklukları olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Can vd. (2017) yapmış oldukları çalışmada “ders kitaplarında yer alan, yetersizlikten etkilenmiş bireylerin engel türleri incelendiğinde, %53’ünün bedensel, %25’inin işitme, %8’inin zihinsel ve %14’ünün görme engelli olduğu belirlenmiştir. İşitme engellilerin ve zihinsel engellilerin daha çok fen ve teknoloji ders kitaplarında yer aldığı görülmektedir.” bulgularına ulaşmışlardır. Bedensel engelli bireylerin ders kitaplarında %53 oranında ortaya konması araştırma sonuçları ile paralel iken, işitme yetersizliğine sahip bireylere ders kitaplarında %25 oranında yer verilmesi araştırma kapsamında incelenen çocuk kitaplarına oranla daha fazladır.

Szeremy (2018: 81-82) araştırmasında, Türkçe, İngilizce ve Fransızca dillerinde yazılmış ve sağlık konu ve temasını içeren çocuk kitaplarını incelemiştir. İnceleme sonucunda kitaplarda geçen sağlık konu ve temalarının dağılımını gösterdiği tabloda ağız ve diş sağlığı, görme sorunları, işitme sorunları, Alzheimer, epilepsi, kanser vb. kategorilere de yer vermiştir. “İşitme

bozuklukları ve alerji” ile ilgili temaya tüm kitaplarda rastlanmadığı, Türkçe kitaplara bakıldığında, tek kitapta birden fazla sağlık konusunun işlendiği görülmüştür.

Güngörmüş Özkardeş (2013)’in 128 yayını incelediği araştırmasında ise en fazla otizm, dikkat eksikliği ve hiperaktivite konulu kitapların yayınlanmış olduğunu ortaya koymuştur. Ancak bu kitapların daha çok aile ve engelli karakterlere bilgi verici biçimde yazılmış olduğu, kitapların ilkökul düzeyi olay devamlılığına sahip olmadığı aktarılmıştır. Çocuk ve gençlere yönelik hazırlanmış kitapların azlığından bahsedilmiştir.

Doğrudan engelli karakterlerin yer aldığı ve engellilik konusunun işlendiği kitapların sayısı her geçen gün artmasına rağmen kitaplardaki engel türleri yeterli düzeyde değildir. Yalnızca belli başlı engel türleriyle ilgili kitaplara ulaşılabilmektedir. Ayala (1999) araştırmasında yayınlanan kitapların toplam sayısında bir artış olduğunu ancak çeşitlilik yönünden eksiklikler olduğunu göstermiştir. Devlet okullarının dilsel ve ırksal çeşitliliğini göz önüne aldığında, engelli çok ırklı karakterleri temsil eden sınırlı çocuk kitabının bu literatür temelindeki büyük dengesizliği yansıttığını da ortaya koymuştur.

Campbell (2006) çocukların kitap koleksiyonlarındaki kültürel çeşitliliğin artmasının önemine vurgu yapmıştır. 1900’lü yıllarda çeşitli karakter gruplara sahip çocuk kitabının daha fazla sayıda yayınlandığını belirtmiştir. Ancak kültürel çeşitliliğin yaygınlaştığı halde kitapların engelliliği içermediğini ortaya koymuştur.

4.2. Araştırmanın İkinci Sorusuna İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

“Engelli karakterlerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunlar nelerdir?” araştırmanın ikinci sorusunu oluşturmuştur. Bu soru bağlamında elde edilen bulgular incelendiğinde; çocuk kitaplarında yer alan engelli karakterlerin günlük hayatta en sık karşılaştıkları sorunların, ulaşım sorunu, kabul görmeme, muhtaç olma, yaşam alanını algılayamama, iletişim sorunu, uyumsuzluk, eğitim ortamından mahrumiyet, algılayamama, soyutlanma vb. olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Muhtaç olma ve ulaşım sorunu incelenen kitaplarda yer verilmiş başlıca sorunlardandır. Engelli karakterlerin başka kişilere muhtaç olmasının ve ulaşım sorunu yaşamalarının sebepleri arasında engellilere yönelik çevre düzenlemesi yapılmayışı gösterilebilir. Ünal (2011) tarafından ortaya konan araştırma sonuçlarına göre; çevrenin engelliye göre düzenlenmesine ilk kez Serpil Ural, *Aksak Ali* anlatısında değinmiş, karakterine binalarda, parklarda, sinema ve tiyatrolarda, spor alanlarında “sakatlara kolaylık sağlayacak düzenlemeler” düşletmiştir. Başka bir kitapta ise yazarın 2008 yılında karakterine, engelliler için otobüs, alçak kaldırım yollar ve

engellilerin ulaşabileceği alışveriş merkezleri düşlettiğini aktarmıştır. Aradan geçen on sekiz yıl boyunca çevrenin engelliye uyumlu hale gelmesinin bir düş konusu olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Engelli karakterlerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunları daha genel bir bakış açısından değerlendirmek gerekirse, karşılaştıkları sorunların temelinde sahip olunan engel olduğu anlaşılmıştır. Kaymaz (2017) araştırmasında özel gereksinimli karakterlerin karşılaştığı sorunların sahip oldukları özel gereksinimle ilgili problemler olduğunu aktarmıştır.

4.3. Araştırmanın Üçüncü Sorusuna İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmanın üçüncü sorusu “Engelli karakterler günlük hayatta karşılaştıkları sorunları nasıl aşılıyorlar?” biçiminde belirlenmiştir. Bu soruya yönelik bulgular incelendiğinde, engelli karakterlerin sorunları uzman, aile, arkadaş desteğiyle, içsel motivasyonlarıyla, araç-gereç yardımıyla, tıbbi müdahalelerle çözdükleri sonucuna ulaşmıştır.

Kaymaz (2017: 82) araştırmasında “özel gereksinimli karakterlerin karşılaşılan problemlerin çözümünde (%72) büyük oranda *aktif* olarak yer aldıkları görülmektedir.” sonucuna ulaşmıştır. Bu bakımdan engelli karakterlerin içsel motivasyonlarıyla sorunların çözümünü gerçekleştirmeleri benzer ancak yeterli düzeyde değildir. Ergün (2017: 17) ders kitaplarında engelli kavramını araştırdığı araştırmada fen bilimleri kitabında yer alan metinde, görme engelli bireyin “engelli olmasına rağmen merakını ve azmini hiç yitirmemiş” sözleriyle vurgulandığı aktarmıştır. Görme yetersizliğine sahip bir bireyin “merak ve azmini yitirmesi gerektiği” kabulünden hareketle ifade edilen bu vurgu ile, engelli bireylerin karşılaştıkları zorlukların çözümünde kendi çabalarının gösterildiği sonucuna ulaşmıştır. Ancak Karataş ve Güven (2010: 201) “dokuzuncu ve on birinci sınıf öğrencileriyle yapmış oldukları araştırmada öğrencilerin günlük yaşam problemlerini çözebilme becerilerini incelemiş ve bu iki sınıf öğrencileri arasında karşılaştırma yaparak gerçek yaşam problemlerinin çözümünde öğrencilerin gelişimlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin günlük yaşam problemlerini çözmeye becerilerinin zayıf olduğu” sonucuna ulaşmıştır. Her iki araştırmadan da yola çıkılarak engelli bireylerin kendi yaşadıkları ve karşılaştıkları problemleri çözmeye konusunda engelsiz bireylere kıyasla daha aktif rol aldıkları gerek uzman desteğine başvurarak gerekse içsel motivasyonları sayesinde sorunları çözdükleri anlaşılmaktadır. Buna rağmen engelsiz bireyler üzerinde yapılan araştırmada engelsiz bireylerin günlük yaşam problemlerini çözmeye konusunda yetersiz kalmaları aslında engelli bireylerin oldukça güçlü bir sorun çözmeye mekanizmasına sahip olduğunun göstergesidir.

Toplumsal farkındalık, çevre düzenlemesi ve tedbir de incelenen kitaplarda engelli karakterlerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunların çözümünde rol oynayan diğer etkenler olmuştur. Çevre düzenlemesi konusuna yeterince değinilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ünal (2011: 148) araştırma sonuçlarına benzer olarak; “Çevre şartları, merdivenler, tuvaletin yeri, merdiven korkulukları, işaretlendirme gibi okula erişimi kolaylaştıran konularda eskiye göre düzenleme görülmüşse de bu ilerleme yetersizdir. Okulun fiziki çevresi sosyal yaklaşımla engellinin yaşama dahil olmasını kolaylaştırıcı biçimde düzenlenmemektedir.” sonucuna ulaşmıştır.

Taub ve Fanflik (2000)’in yapmış oldukları araştırma ile bu araştırmanın sonuçları benzerlik göstermektedir. Engelli bireylerin toplumun bütün unsurların içinde yer alması gerektiği, bir birey olarak yaşanmışlıklarının, duygu ve düşüncelerinin en az diğer bireyler kadar değerli olduğu, engelli bireylerin sahip oldukları hikayeleri ile topluma çok önemli katkılarda bulunabileceği, onlarla aynı eğitim, çalışma ortamı; sosyal alanları paylaşmanın kişide oluşturabileceği kazanımların ne kadar değerli olduğu ve bunun toplumda farkındalık yaratma noktasında rehber olabileceği sonucuna ulaşmıştır.

4.4. Öneriler

Engellilik konusunda eğitimcilere, yazarlara ve sivil toplum kuruluşlarına büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Araştırmanın bulguları doğrultusunda bazı önerilere yer verilmiştir.

- 1) Engelli bireyleri konu alan çocuk kitaplarında kullanılan dil konusunda hassas olunması gerektiği aksi takdirde toplumda derin yaralar açabileceği, bir güçlükle baş etmek zorunda kalan bireyleri topluma kazandırmaktan ziyade toplumdan koparabileceği düşünülmekte, bu sebeple kullanılan dilin yapıcı olması önerilmektedir.
- 2) Çocuk kitaplarında yer verilen olay örgüsünün içeriğinde sonradan bir engele sahip olan bireylerin de bu engel durumu ortaya çıkmadan önce sağlıklı bireyler gibi hayatlarına devam ettikleri vurgulanmalı ve her sağlıklı bireyin bir engelli birey adayı olduğu kitaplarda yazarlar tarafından belirtilmelidir.
- 3) Engel türleri çeşitlilik göstermektedir. Ülkemizdeki bu alanda yazın çalışmaları incelendiğinde bazı engel türleri üzerine yoğunlaşıldığı, bazı engel türlerinin ise ihmal edildiği gözlenmiştir. Tüm engel türlerinin kitaplarda yer bularak bu türlerin daha çok insana ulaşması sağlanmalıdır. Farklı engel türleriyle ilgili çocuk okuyucuların bilgi sahibi olmasına yazarlar katkı sağlamalıdır. Yazarlara, engelliliği konu alacak çocuk

kitapları yazacakları süreçte sayıca az ya da hiç yer verilmeyen engel türü konularına yönelmeleri önerilebilir.

- 4) Öğretmenler eğitim öğretim hayatları boyunca, okuma becerisi kazandırma çalışmalarında çocuklara çok geniş bir kitap yelpazesi sunmalı, bu havuzda engelli bireyleri konu alan çocuk kitapları da yeterince yer bulmalıdır.
- 5) Eğitim faaliyetlerinde sahada yer alan eğitimcilerin, öğrencilerini engellilik konusunu işleyen kitaplarla buluşturmaları, engelli karakterleri konu alan kitap yazarlarıyla söyleşiler planlanmaları, toplumsal farkındalığın artmasına katkı sağlamaları mümkün olabilir.
- 6) Çocuk kitaplarında yer verilen engel türüne ilişkin engelli bireylere, aile ve yakın çevresine önerilerde bulunulmalıdır.
- 7) İlk eğitimin başladığı ailenin en önemli fertlerinden anne ve babalar çocuklarına yetiştirme sürecinde insani değerleri verebilmeli, fiziksel ya da düşünsel farklılıklara saygılı olmayı öğretebilmeli; bu eğitimleri gerçekleştirirken bu alanda yazılmış kitapları tercih etmelidir.

KAYNAKÇA

- Ayala, E.C. (1999). "Poor little things" and "Brave little souls": The portroyal of individuals with children's literature. *Reading Research and Instruction*, 39(1), 103-107. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19388079909558314>
- Can, D., Pekbay, C., Hakverdi Can, M., Kaya, G., Avşar Tuncay, A., & Candan, S. (2017). İlköğretim ders kitaplarında engellilik. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2017(41), 75-89. http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/8073785_6.%20makale.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Campbell, K. (2006). *Selecting children's books about people with disabilities*. Retrieved from <http://c.ymcdn.com/sites/www.tnla.org/resource/resmgr/imported/tl561campbell.pf>
- Ekici, M. (2017, Mayıs). *Engelli bireyleri konu alan çocuk kitaplarının ilköğretim 3.sınıf öğrencilerinde engelli bireylerle ilgili görüşlerine etkisi*. 16. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke.
- Ekici, M. (2019). *Çocuk kitaplarında engelliler ve sorunlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gaz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ergün, M. (2017). *Ders kitaplarında engellilik: Durum analizi*. http://www.egitimreformugirisimi.org/wpcontent/uploads/2017/03/SECBIR_EEK_Rapor_DurumAnalizi.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Gönen, M., Dursun, A., Topçu Bilir, Z., Tarman, I., & Nur, I. (2015). A Study on the depiction of disability in illustrated storybooks. *Revista de cercetare si interventie sociala* (50), 275-292. Retrieved from <https://www.rcis.ro/en/current-issue/2210-a-study-on-the-depiction-of-disability-in-illustrated-story-books.html>.

- Güngörmüş Özkardeş, O. (2013, Kasım). *Farklı gelişen çocuklarla ilgili olarak ülkemizde yayınlanmış kitapların incelenmesi*. I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi'nde sunulmuş bildiri, İstanbul.
- Karataş, İ., & Güven, B. (2010). Ortaöğretim öğrencilerinin günlük yaşam problemlerini çözebilme becerilerinin belirlenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 201-217. <http://dergipark.gov.tr/erziefd/issue/5999/79996> sayfasından erişilmiştir.
- Kaymaz, Ç. (2017). *Özel gereksinimliliği içeren Türkçe ve çeviri resimli çocuk kitaplarının incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kerpiç, A. (2011). *Etkinlik tasarımı prensipleri çerçevesinde 7. Sınıf matematik ders kitabı etkinliklerinin değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kıran, S. (2008). *Okul öncesi dönemi çocuklarına yönelik hazırlanan masal ve öykü kitaplarında geçen iletişim engelleri*. (Yüksek lisans tezi) <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2006). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği (MÜLGA)*. <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/393.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Müstakil Sanayici ve İş adamları Derneği (2011). *Türkiye'de engelli gerçeği*. <http://www.musiad.org.tr/download/Yayinlar/Cep%20Kitapları/Türkiye'de%20Engelli%20Gerçeği/Türkiye'de%20Engelli%20Gerçeği.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Özgökçeler, S. (2012). *Özürlüler dijital uçurumun neresinde? E-Devlet ekseninde bir inceleme*. IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla. www.sosyalhaklar.net/2012/Bildiriler/Ozgoekceler.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Szeremy, Y. (2018). *Sağlık temasını içeren Türkçe ve yabancı dillerdeki çocuk kitaplarının incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Taub, D. E., & Fanflik, P. L. (2000). The inclusion of disability in introductory sociology textbook. *Teaching Sociology*, 28 (1), 12-23. <http://ctch602s09.blogspot.com/2009/04/inclusion-of-disability-in-introductory.html> sayfasından erişilmiştir.
- Temur, M. (2018). *Çocuk edebiyatında göç ve göçmenlik olgusu*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2010). *Engellilerin sorun ve beklentileri araştırması*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 sayfasından erişilmiştir.
- Ünal, A.G. (2011). *Türk çocuk edebiyatında engellilik*. İstanbul: Evrensel.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

İNCELENEN KİTAPLARIN LİSTESİ

1. Elimde Değil, Holly L. Niner (Çeviri: Mine Özyurt Kılıç), 2015
2. Otizm ve Kardeşim, Quisic Shapiro (Çeviri: Mine Özyurt Kılıç), 2015
3. Ellerimdeki Kelimeler, Benedicte Gourdon (Çeviri: Özden Tuna), 2011
4. Kanatsız Arı Mu, Ahmet Şerif İzgören, 2016
5. Sevgili Öğretmenim, Necati Güngör, 2015
6. Engelsiz Masallar, Ayşegül Sözen Dağ, 2017
7. Parmak Uçları, Seran Demiral, 2014

8. Kimse Size Engel Olamaz!, Sylvie Boutaudou (Çeviri: Gizem Şakar), 2010
9. Şair Kısakulak, Eva Furnari (Çeviri: Nazlı Gürkaş), 2016
10. Kanatsız Arı Mu 2/ İlk Uçuş, Ahmet Şerif İzgören, 2017
11. Kanatsız Arı Mu 3/ Büyük Saldırı, Ahmet Şerif İzgören, 2017
12. Ö.T.E.K.İ., Pedro Manas (Çeviri: Saliha Nilüfer), 2012
13. Endişe Ağacı, Marianne Musgrove (Çeviri: Doğanay Banu Pinter), 2015
14. Petey, Ben Mikaelson (Çeviri: Aslı Anar), 2014
15. Farklı, Andreas Steinhöfel (Suzan Geridönmez), 2016
16. Gökkuşluğu Yazı, Sevim Ak, 2016
17. Tek Başına, Nazmiye Kocakulak-Murat Bayar, 2016
18. Kardeşim Benim, Cynthia Lord (Çeviri: Nazlı Tancı), 2012
19. Daralan, Mine Soysal, 2017
20. Hoşça Kal Lösemi, Merve Özçelik, 2017
21. Şübidik, Amine Ateş Kabaktepe, 2018
22. Bay Endişe, Holly L. Niner (Çeviri: Mine Özyurt Kılıç), 2015
23. Kiraz Ağacı ile Aramızdaki Mesafe, Paola Peretti (Çeviri: Esmâ Fethiye Güçlü), 2018
24. Annen ya da Baban Tatile Mi Çıktı? Jean-Philippe Raynaud/ Dr. Michel Vignes (Çeviri: Gizem Şakar), 2013
25. Rüzgara Bırakılan Dilekler, Lois Sepahban (Çeviri: Ezel Dağlar Ergüden), 2017
26. Hayatı Sevmeye Devam Et, Jaap Ter Haar (Çeviri: Saliha Nazlı Kaya), 2014.